

***НОВИТЕ
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ
СЪЮЗ И БЪЛГАРИЯ***

София, 2022

НОВИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И БЪЛГАРИЯ

българска, първо издание, 2022

Борислав Градинаров, съставител, предговор

Рецензенти:

проф. д. н. Нина Дюлгерова

проф. д-р Динко Динков

Научни редактори:

Проф. д. н. Борислав Градинаров

д-р Любомир Кючуков

© Издател: Балкански институт за стратегически прогнози
и управление на риска
София, 2022

ISBN 978-619-90757-6-0

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

ПРЕДГОВОР	7
-----------------	---

Първа част. ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ И НОВИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ НА КРЪСТОПЪТ Борислав Градинаров.....	13
---	----

ОБЩАТА ПОЛИТИКА ЗА СИГУРНОСТ И ОТБРАНА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – СЪСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ Захарин Марков	27
--	----

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ – ЕВРОПЕЙСКИЯТ И БЪЛГАРСКИ ДЕБАТ (ОЦЕНКАТА НА ЕС ЗА ВЛИЯНИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ) Мариана Тодорова	47
---	----

ЕВРОПЕЙСКА ПОЛИТИКА В ОБЛАСТТА НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ИНОВАЦИИТЕ И РЕГУЛАТОРЕН РИСК Благовеста Николова	61
--	----

„ВЪГЛЕРОДНАТА“ ЕТИКА: ИДВА ЛИ СТРАШНИЯТ КЛИМАТИЧЕН СЪД? Стоян Ставру	75
--	----

**ОЧЕРК ВЪРХУ НЯКОИ ЦИВИЛИЗАЦИОННИ
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА**

Христо Христов97

**ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ ОТНОСНО РОМИТЕ
ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ: ИДЕНТИЧНОСТ,
ОБРАЗОВАТЕЛНА УСТОЙЧИВОСТ, АНТИРОМСКА
ДИСКРИМИНАЦИЯ, ЗАЕТОСТ**

Светлана Христова-Влади 113

**Втора част. ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД
БЪЛГАРИЯ**

**БЪЛГАРИЯ В ЕС: КАК СЕ ПРОМЕНЯХА НАГЛАСИТЕ ПРЕЗ
ОТМИНАЛИТЕ 15 ГОДИНИ И КАКВИ СА ТЕ ДНЕС**

Искра Баева 135

**СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД
БЪЛГАРИЯ КАТО ЧЕРНОМОРСКА ГРАНИЦА НА ЕС**

Ани Димитрова 150

**СТРАТЕГИЧЕСКИЯТ КОМПАС НА ЕС И РАЗВИТИЕТО НА
БЪЛГАРСКИТЕ ОТБРАНИТЕЛНИ СПОСОБНОСТИ**

Симеон Николов 168

СЪДБАТА НА „ЕВРОПЕЙСКАТА“ ХУМАНИТАРИСТИКА

Ива Манова..... 182

БЕЖАНЦИТЕ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ИЛИ НЕ ПРЕД БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО	
Камелия Петкова.....	194
ВЛИЯНИЕТО НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ВЪРХУ ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ	
Гергана Костурска.....	205
Трета част. КИТАЙСКИЯТ ФАКТОР	
КОМУНИСТИЧЕСКИ КИТАЙ – ЛИДЕР НА ГЛОБАЛНИЯ КАПИТАЛИЗЪМ?	
Любомир Кючуков.....	217
КИТАЕЦЕНТРИЧЕН СВЯТ: ВЕРСИЯ 21 ВЕК	
Антонина Хабова.....	227
КИТАЙ-РУСИЯ-ЕВРОПА	
Валентин Радомирски.....	244
СОЦИАЛИЗМЪТ С КИТАЙСКА СПЕЦИФИКА – ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ	
Нако Стефанов.....	253
AUKUS И БИТКАТА ЗА ИНДО-ПАСИФИКА	
Вихра Павлова.....	273
БАЛКАНСКИЯТ ПОЛУОСТРОВ – ЕЛЕМЕНТ ОТ ТРАНСПОРТНАТА ЛОГИСТИКА ИЛИ НЕЩО ПОВЕЧЕ В КОНТЕКСТА НА КИТАЙСКАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА?	
Стилиян Раковски.....	288

„ВЪГЛЕРОДНАТА“ ЕТИКА: ИДВА ЛИ СТРАШНИЯТ КЛИМАТИЧЕН СЪД?

Стоян Ставру (1), stoyan.stavru@gmail.com

CARBON ETHICS: IS THE JUDGMENT DAY COMING?

Stoyan Stavru, stoyan.stavru@gmail.com

Resume: *The issues of climate change is increasingly becoming a variety of call for guilt. And if subject of guilt had a central importance in Europe's religious past, and during the era of modernism with dignity decorated every self-respecting textbook, in the postmodern world, the blame gradually psychologized and became an annoying health problem. This article aims to examine how the chemical elements carbon (C) and hydrogen (H) are becoming a politically committed and ethical significant arguments in the construction of the future of Europe and humanity.*

Keywords: *ethics, carbon, hydrogen, ecology, future, climate change.*

1. Вината и въглеродът

След пандемията COVID-19 основното предизвикателство, с което човечеството трябва да се справи, са промените в климата. Под „промени“ се има предвид не някаква особена климатична фортуна, към чиито капризи човечеството трябва да се нагоди, а нарастването на средната температура

на планетата Земя, което е резултат от действията на самите хора. Така разговорът за климата е всъщност разновидност на разговора за *вината*. И ако тази тема има централно значение в религиозното минало на Европа, а през епохата на модернизма с достойнство украсява всеки уважаващ себе си учебник по право, то в постмодерния свят вината постепенно се психологизира и се превърна в *досаден здравен проблем*. От онтологично събитие с трансцедентни претенции вината се хронифицира до неприятно ежедневно усещане, за чието туширане се произвеждат множество различни медикаменти. Вината с главно „В“ се превръща във вина-болежка. От високия си статус на изпитание за човешката душа тя се снижава до нивото на срамните телесните феномени.

Да изпитваш вина в един постмодерен свят е не просто смешно, а по-скоро тъжно. Вината е доказателство за инфантилност, за неспособността на изпитвания я човек да еманципира собствената си личност от оковите на чуждия „голям“ разказ („голям“ вече е всеки разказ за вината). Обществото ни подкрепя индивидуализма не само като раздава двойно тесте от права, но и като одомашнява вината, превръщайки я в *частно занимание*. Вината в постмодерния свят не е нито религиозно, нито морално явление, а появата ѝ в публичните пространства остава възможно единствено като специализиран разговор между юристи. Дори и съдиите вече не са доверени приятели на вината, а просто експерти, на които е позволено да ѝ ходят на свиждане в съдебните зали. Комплексното понятие за вина е оцеляло единствено в дълбочината на правните норми, но не задълго, тъй като все по-често правото разчита на т.нар. „безвиновна отговорност“, т.е. отговорност, която се търси независимо и отвъд вината – отговорност, за реализирането на която е достатъчно установяването на противоправност. Повечето случаи на отговорност за екологични и климатични вреди са чудесен пример за експериментиране с безвиновната отговорност (Ставру, 2020: 44-46).

Там, където вината все още присъства в правото, тя е техническо понятие, раздробено на множество форми (умисъл и непредпазливост) и разновидности (пряк и косвен умисъл, непредпазливост и небрежност) или пък преформулирана като мярка за грижа (грижа на добрия стопанин, грижа

на добрия търговец, а защо не и грижа на добрия планетянин). Подреждането на отделните парчета, получени от теоретичното деконструиране на вината, в кутийките на прилежно подобрани термини я превърна в алгоритъм, охраняващ експертни преценки за знание и воля: преценки дали деецът е знаел за характера и последиците на своето деяние и дали е искал, допускат, дали се е примирявал с тяхното настъпване. Тя става поредният *механизъм*, чрез който часовникът на правото налучква часа на справедливостта. Така последното убежище на вината – правото, вече е подало документи за нейното ранно пенсиониране (отговорност без вина) или в най-добрия случай е успяло предварително да я бюрократизира (вина на парчета). От метафизически проблем вината е станала въпрос на терминологична геодезия – тя винаги се предефинира чрез нещо друго, чрез последващ технически термин като всяка стъпка в този процес на нейната подмяна я обезсилва и обезкървява. На мястото на голямата (морално-религиозна) вина са останали множество (формално-юридически) микровини. Но това като че ли е на път да се промени.

Точно когато фармакологията представя на пазара специализирани продукти, които помагат на виновните в тяхното мълчаливо страдание (лекарства за по-добро настроение), точно когато медиите като че ли успяха да предложат ефективна поддържаща терапия за облекчаването на всяка форма на вина (рекламна психоанализа), на политическата сцена се завихря нов феномен, който постепенно успява да предложи алтернативно бъдеще на вината – това е идеята за климата и въздействието на човека върху него. Не става въпрос толкова за климата като географско понятие, а за климата като политика, базираща се на една скрупулозна интерпретация на вината, произтичаща от новия, този път химически по своето естество, нека го наречем „въглероден“ грях, изразяващ се в онази неизбежна въглеродна следа, която оставя всеки акт на човека. Така климатът свързва вината с *въглерода*. Химията на човешкото тяло ни обрича да бъдем неизбежни носители на първородния въглероден грях. Въглеродът, този могъщ и коварен конник на климатичния апокалипсис, е вплетен в човешкия живот до степен на тъждество. Това го прави съвършен съюзник в новия поход

на вината, който вече не е метафизически по своя залог, а чисто химически по своето обяснение, поради което е значително по-разбираем за своите адресати. Вината може да се храни от всяко наше издишане. Около тази почти невидима и поради това смятана за невинна индивидуална въглеродна нишка е избуяла огромна въглеродна екосистема от индустриални услуги и социални стилове на живот и потребление, които всяка година водят до отделянето на милиарди тонове въглероден диоксид. Въглероден диоксид, който превръща планетата ни в парник, а нас самите – в задушаваци се зеленчуци. Не, всъщност не въглеродният диоксид, а ние самите сме причината да похарчим бъдещето на човечеството и поради това и да станем роби на въглерода. Това признание е толкова мощно, че ражда нова ера в историята на вината – *епохата на въглеродната вина*. Вината вече не е въпрос за знание (интелектуален компонент) и желание (волеви компонент), а въпрос за емисии (химически реакции). Тя е все по-малко качествено и все повече количествено явление. Вина на килограми, вина, която се брои подобно на калории, защото всяко наше действие оставя въглероден отпечатък, който може да бъде претеглен, измерен, отчетен. Всяко наше действие емитира определено количество въглероден диоксид или други парникови газове (2), които имат своя въглероден еквивалент. Тази въглеродна опашка на всяко човешко действие се оказва определяща за неговата морална оценка. Всеки се ражда със своя въглеродомер, на чийто циферблат непрекъснато нараства числото, за което в един момент ще му бъде потърсена сметка. Така въглеродът от света на политиката влиза в царството на етиката.

Постпандемичният свят се обръща все по-челно към ресурсите на вината, за да спаси човечеството – мисия, която е достойна за всеки супергерой. И такива угрижени супергерои не закъсняха. Все повече богати държави се обявяват против въглеродния диоксид, който променя климата. Те искат да балансират химията на нашата планета, за да осигурят бъдещето на човечеството. Не само любовта, но и политиката се оказва химия. След решаването на въпроса за озона (Монреал(3)), международната общественост направи няколко символични опита (Рио(4), Киото(5),

Париж(6)) да размаха пръст, но в крайна сметка и да обяви символична война срещу промените в климата. С нарастването на средната температура на Земята и на медийното покритие на случващите се бедствия от всякакъв характер символичната война е на път да се преконституира като *свещена война*. За да има успех, тя не може да разчита само на логиката. Важно е математиката да се превърне в икономика, а химията – в етика. Превръщането на математиката в икономика може да се постигне чрез въвеждането на схема с търговия с въглеродни емисии, чрез налагането на въглеродни мита и данъци, както и чрез други мерки по регулиране на пазара, който без тези мерки се наслаждава необезпокоявано на въглеродното изобилие и води света, какъвто го познаваме, към неговия край. Превръщането на химията в етика предполага строга отчетност на всяка въглеродна емисия, при което броенето не е просто мониторинг и инвентаризация, а морална рекапитулация: човекът отговаря за своята въглеродна автобиография или по друг начин казано: „замърсителят плаща“. Така негативната конотация на замърсяването се прехвърля от битовите и промишлените отпадъци към емисиите на парникови газове.

2. Грижата за неутралност като грижа за себе си

Разбира се, за всеки влак си има пътници, а за всяка вина – индουλгенции. И това днес е възможно благодарение на задълбочаващия се съюз между икономиката и етиката. Въглеродната вина се търгува на борсите за въглеродни емисии. Всяка квота си има цена и който може да си я позволи може да продължи. На този пазар булото на невежеството е разкъсано от ножицата на търсенето и предлагането. Етиката се е превърнала в цветна графика, а стойността на вината е изчислена до три знака след нулата и внимателно поместена в редовете на създадена за целта разчетна таблица. Лошо е да се изхвърля въглерод в атмосферата, а санкцията за това се изтърпява чрез заплащане на пазарната цена. Колко точно тежи санкцията, т.е. каква е *цената* на вината, която следва да се плати, *се определя от пазара*. Етиката делегира извършването на преценката за тежестта на вината върху спялата обективност на икономическите сили. Моралният

укор се десубективизира и се материализира в проформа фактура. Съюзът между икономиката и етиката е скрепен с регалиите на правото - Темида се е вторачила в касовия си апарат. Именно така изглежда политиката на Европейския съюз, съдържаща се в т.нар. Европейски зелен пакт.

Основната цел на Европейския зелен пакт и на различните инициативи по конкретното прилагане на т.нар. „Закон за климата“(7), е постигането на климатично неутрална Европа. Крайната дата е 2050 г. За целта трябва да станем свидетели на драматична промяна. От живота на европейците постепенно *ще си тръгнат много **предмети*** и практики, с които те са дълбоко свикнали. Най-близо като че ли е краят на възлицата – поне в тези европейски държави, които вече са ги изключили от енергийния си микс или са предвидили краен срок за това(8). Тежки удари търпи и пластмасата за еднократна употреба(9), която постепенно се изважда от пазара. Въвеждането на въглеродни граници и мита за внос на продукти, „съдържащи“ в себе си недопустими количества емисии(10), е пигунианска (Pigou, 1932: 183) закана срещу алуминия, цимента, стоманата и торовете. Двигателите с вътрешно горене също получиха призовка за собствената си предизвестена смърт, която се очаква да настъпи през 2035 г.(11). Върху всеки процес на горене пада сянката на едно възможно престъпление, защото всичко, което гори, отделя въглерод, т.е. харчи бъдеще. И тъй като Европа не желае да изгори бъдещето на своите деца, тя започва да третира всяко горене като пожар, който трябва да бъде изгасен. Вместо в огън Европа инвестира в слънце и във вятър, както и в техния „транспортен“ модул – водорода (Славова, 2016: 15-19). Разликите между „чистата“ (химически), „добрата“ (етически) и „святата“ (религиозно) енергия намалява с всеки изминал ден(12). В алармизма се прокрадва нотка на откровена паника, ускорена от преклузията на времето и от обратното броене, първо, до точката, от която няма връщане (вече преминала), и второ до точката, до която трябва да бъдат постигнати заложените цели (2050 година). Изтичащото време политизира стремежа за бъдеще, като го превръща в основния залог на един нов съюз между икономика и етика, подкрепен от правото, а в някои случаи – и от една нова религия, обожествяваща природата(13).

Предлагането спасение е *неутралността*. Не можем да спрем замърсяването. Въглеродът е част от химията на нашето съществуване. Но етиката на нашето съществуване изисква да постигнем баланс – да неутрализираме нашия въглероден отпечатък. Добрият живот е животът без въглеродна следа. Природата знае как да го постигне – редуването на отделяне и на обратно улавяне на *въглерод* е част от кръговрата в природата. Затова трябва да се учим от нея. Ето как климатичният риск може да бъде решен чрез регресия – чрез връщане обратно към природата. Най-стабилният баланс е балансът на кръга. Кръговата икономика на въглерода добавя към стремежа за намаляване на емисиите (чрез заместването им с алтернативи) различни практики по тяхното заустване (чрез улавянето и складирането на въглерод). Тя е добър модел за обосноваването на и една кръгова етика на въглерода. Подобно на вината, въглеродът не е химикал за еднократна употреба. Атмосферата не е сметище за въглероден диоксид. Имаме достатъчно примери и достатъчно инструменти, с които да организираме движението на въглерода в кръговите орбити на пътищата, очертани ни от самата природа. Така чрез кръга постигаме моралното съвършенство, което е нито повече, нито по-малко – то е неутрално. Съвършеното етическо число в битката за овладяване на климата е нула. Липсата е добродетел, а постигането ѝ е въпрос на добра организация – на пътищата на въглерода. Така новата етика се оказва отчасти дромология – наука за пътя на въглерода. Път, който няма край. Път, от който няма изход. И това е добре. Щом въглеродът не може да излезе, то няма въглероден отпечатък, следователно – деецът може да спре да се чувства виновен. Въглеродната неутралност на деянието неутрализира и самата вина. Затвореният кръг на въглерода е алтернатива на затвора за дееца. Неутралността получава статус, близък до този на законосъобразността.

Връщането към природата е и връщане към вината. Въглеродното огледало предлага нов образ на човека, върху който могат да се приложат императивите на етиката. От ресурс природата става жертва. И отново господства геометрията на кръга, защото траекторията на вината също е кръгова. Тя е рефлексия на дееца към самия него през деянието. Колкото

повече небалансиран въглерод се съдържа в едно деяние, толкова поукоримо е то. Всеки отвор в кръга на въглерода води до затваряне на поредната окръжност на вината. Всяко изтичане на въглерод води до улавяне на *вина*. Моралното счетоводство се води по две кръгови ведомости, в които въглеродът и вината се затварят като скачени съдове. Неутралността на икономиката е добродетел, а всеки дисбаланс или остатък се конвертират във вина, която се разпределя през пазара или през държавния бюджет. Разпределянето на въглеродната вина в конвертируеми квоти е механизмът, чрез който пазарът подsigурява самия себе си. Етиката в края на пазара се преструктурира в център за нов пазар. Онова, което някога е било автономна задача на морала, работата с вината, вече е поредната стока на сцената, на която главните protagonисти са търсенето и предлагането. Сцена-витрина, на която моралната паресия остава възможна единствено като ценообразуване. Вината е просто вреда, която може да бъде обезщетена. Плащането на справедливата, т.е. на пазарната цена обезврежда вината(14).

Неутралността е добра стратегия в един постмодерен свят, който разчита на либералните принципи на плурализма. Когато няма абсолютна и всеобща истина, важна става неприкосновеността на всяко отделно твърдение. Независимо дали води до релативизъм или до контрактуализъм, неутралността е огледално понятие на неприкосновеността. Моята **неприкосновеност** зависи от неутралността на другите. Неприкосновеността на бъдещето на идните поколения зависи от въглеродната неутралност на настоящите поколения. Неутралността е най-обещаващият кандидат за категоричен императив в един свят, фиксиран около овладяването на въглерода. Няма как да премахнем въглерода, но трябва да го опитим. Във всеки един от нас. Грижата за себе си вече включва и *грижа* за въглерода. Грижа за нашата неутралност. Възможно е в едно светло бъдеще да помислим за инвестиране във въглероден депозит, т.е. да улавяме повече въглерод отколкото изхвърляме, но за сега постигането на неутралност е достатъчно амбициозна цел. Нещо повече, тази цел изглеждаща почти невероятна в поставените срокове, а това извежда усилието към нея до ранга на етически героизъм.

Тук възниква още един потенциален риск, свързан с ролята на държавата с борбата с климатичните промени. Възможно е в един момент неприкосновеността ми да се окаже *зависима* от моята неутралност – ако не успея да я опазя, спрямо мен могат да бъдат наложени определени мерки за защита на климата. Ако в поведението ми бъде констатиран теч на въглерод, той ще е основание за намеса от страна на държавата, която намеса ще засяга моята неприкосновеност. Няма гаранция, че новите форми на климатична принуда ще останат пакетирани единствено в плащания на данъци и мита и в преследването на непосилни цени. Икономическите механизми могат да ескалират и в пряка физическа принуда. Определени практики могат да бъдат прекратени принудително, а извършващите ги лица – да бъдат лишени от свобода чрез постановяването на съдебни решения „в името на климата“. Престъпленията срещу околната среда се оказват една от най-„обещаващите“ части на наказателното право (Пушкарова, 2016, Гунева, Новиков, Стойков, Генжов, Кузманов, 2015). Потенциалът на климатичната принуда черпи своя магнетизъм именно от новите концептуални търканията на границата между неутралността и неприкосновеността. Принуда може да бъде упражнена както по отношение на конкретния индивид, така и срещу климатичния суверенитет на отделните държави. Бразилия отказва да пази „горите на човечеството“ (15) за сметка на своите възможни земеделски площи, но в рамките на Европейския съюз тепърва ще се наблюдават опити за налагане на рестрикции въпреки нежеланието на някои държави членки с цел провеждане на определени екологосъобразни и климатично обосновани политики и практики.

3. И растели щастливо... (докога?)

Въглеродната неутралност е рожба на съюза между икономиката и етиката. Тя обаче не може да оцелее политически, ако не намери начин да съжителства с първородния син на пазара – *растежа*. Независимо от опитите да се говори за обратното, било то пряко – чрез концепцията за дерастеж (свиване, смаляване, минимализъм), или косвено – чрез идеята за устойчивост (нулев или контролиран растеж), пазарите трудно

биха просъществували без своя смисъл – печалбата. Без обещание за растеж печалбата става твърде недостатъчна, за да осмисля процесите в икономиката. Поради това един от най-важните гаранتي за бъдещето на климатичната неутралност е *отделянето* на „растежа на въглерода“ от „растежа на икономиката“(16). Въглеродният диоксид намалява, растежът продължава. Нулеви стойности на емисиите при положителни финансови резултати. Липсата на въглерод не трябва да бъде за сметка на липсата на печалба. Без растеж икономиката ще се лиши от своята душа, а това означава, че няма да може да задвижи и новата етика. Така самата етика става зависима от способността на гарантиращите я икономически механизми да генерират необходимата печалба, която впоследствие да се инвестира в растеж. За да постигне това, Европа разчита на иновациите(17). Ефективността на зелената етика се осигурява чрез създаването на нов пазар: пазара на въглеродни емисии, а възможността за запазване на нейната легитимност се осигурява чрез стимулирането на креативността на новите предприемачи. Нужни са нови решения, за да се справим с проблема, който сами сме създали. Намесата на държавата, изразяваща се в налагане на „зелен“ данъци и климатично обосновани ограничения, не предлага собствено решение, а единствено оказва натиск върху пазара и предприемачите. Надеждата е, че решението се съдържа в икономическите механизми, а достатъчният принос на правото и етиката е да обслужват държавно инициирания натиск. Понятията за добро и зло чакат своите икономически траектории. От откриването им зависи съдбата на новата въглеродна етика.

Но дори и математиката да показва, че постигането на климатична неутралност на Европа до 2050 г. не е невъзможна цел, поведенческата икономика и логиката на печалбата дават малък шанс за въглеродното възкресение на континента. Въглеродът се оказва идеологически опонент на криптовалутите, но ако последните обещава democratization и децентрализация, въглеродът разчита единствено на страха, свързан с *оцеляването* на човечеството. Този страх обаче не работи толкова добре (ако изобщо работи), когато въпросът за оцеляването на хората стои на

дневен ред и без коварните промени в климата. Този, който има *устойчиво настояще*, може да си позволи по-голям внос на бъдеще. Това позволява на бъдещето да стане по-конкретно и по-интензивно, а с това – и все политически значимо. Бъдещите поколения имат място в действащия парламент (Ekel, 2005: 434) едва когато хората от настоящото са успели да се покатерят по висшите етажи от пирамидата на Маслоу. Само когато си достигнал определен стандарт на живот, можеш да си позволиш да харчиш пари за бъдеще, в което няма да живееш. Договорите в полза на трети лица са рядко явление дори и когато става въпрос за живот и смърт. Климатът е конструкт, който се опитва да превърне света в една лодка, но хората продължават да настояват именно за своята сламка, дори и когато става въпрос за сламка, с която ще разполагат по време на предстоящото голямо даване. Възможно най-лошата, но и най-могъща победа на частната собственост настъпва тогава, когато хората повярват, че е по-добре да притежават своя собствена сламка наред Нищото, отколкото да се съгласят да пътуват на чужд кораб без нищо свое.

Пътуването без билет (Тирол, 2016: 231-235) към бъдеще, което смятам, че няма да достигна, е не просто добре премерен риск. То носи омаята на печалбата, а както знаем печалбата в секуларизираните постмодерни общества (останали без Бог) е заела мястото на смисъла. Самоограничението в името на бъдещето е безсмислено: печалбата от подобно ограничение няма да е моя печалба. Печалбата на някой друг не е печалбата, която искам да имам. Трудно се подсигурива едно *чуждо бъдеще*. Още повече ако другите не ме последват, а решат да спечелят от моя отказ: ако при ядрената катастрофа бездействието на всички е достатъчно, за да бъде спасен светът, то при климатичната катастрофа е необходимо съвместно действие, което е значително по-трудно(18). Климатичните ограничения се опитват да наложат регресия към смисъл, който е възможен отвъд търсенето на печалбата. Така страхът от Бога намира своята нова версия в Страшния съд на Климата. Климатът е новият Зевс. Рано или късно той ще стовари своя гняв върху цялото човечество, а междуременно всеки човек може да побърза, за да максимизира индивидуалната си печалба. Тук

вече не става въпрос за етика, а за оцеляване. Екологичният алармизъм няма за цел да чертае нови „зелени“ добродетели, а чисто и просто да ни примири с неизбежното като спаси душите ни. Самоограничението „тук и сега“ е необходимост, а не въпрос на морален избор. Става въпрос за една предугадана извънредност(19), която ретроактивно може да обоснове прилагането на принуда, за да бъде наложена необходимостта. „Отче, прости им, защото не знаят какво правят!“ Но прошката не означава отказ от използването на принуда. Все пак става въпрос за оцеляване на човечеството. Всеки човек трябва да сведе глава пред човечеството.

Действително бедните държави не гледат толкова далече в бъдещето. Ето защо най-много въглеродни кредити, а следователно и най-много бъдещи въглеродни емисии, се очаква да бъдат освободени от развиващите се държави. Тяхното развитие трудно може да бъде платено с нещо различно от въглероден диоксид. Без въглерод сметката на тези държави просто ще излезе твърде скъпа. А никой не смее да предложи размяна на бъдещето на човечеството срещу бъдещето на най-бедните хора от настоящето. Поради това и ангажиментът за климатична неутралност на Европа е част и от въпроса за *климатичната справедливост*. Дори и да не е ефективен, тъй като на мястото на „европейските“ емисии ще застанат „африкански“ такива, Европейският зелен пакт запазва своето етическо значение. Той „освобождава“ въглеродни квоти в полза на държави, които имат най-малък принос за проблемите с климата. Сделката отново е в полза на трети лица, но не от бъдещето, а от настоящето. Така икономиката се чертае от новата география на етиката.

Разбира се, *Европа рискува много*, тъй като дори и да си наложи най-страшната и самоубийствена въглеродна анорексия това няма да спаси човечеството, ако европейските държави не бъдат последвани от останалите развити икономики в това число от САЩ и от Китай. Това е един от най-сериозните икономически рискове, които Европа поема като си самовъзлага ролята на лидер в климатичната неутралност. Тук може би е и единственото място, в което етиката натезжава над икономиката(20), но пазарът го прави, защото разчита на иновациите – най-вероятно планът за

въглеродна диета ще се промени, ако иновациите закъснеят. Алтернативата на подобна последваща промяна трудно може да бъде защитена политически при запазване на демокрацията. Ако иновациите не проработят, очаква ни една аскетична етика на ожесточението, която съкращава емисиите просто като премахва техните източници. Този подход действително би могъл да рестартира климата на Земята чрез слагане на край на цивилизацията такава, каквата я познаваме. Подобна етика обаче е по-скоро политически импотентна – освен като концептуална рамка за установяване на климатичен авторитаризъм, поради което би била само критичен свидетел на процесите на настъпване на един нов свят, адаптиращ се към онези климатични промени, които застрашават съществуването на днешните цивилизации.

Връзката между двата разказа (за растежа и за оцеляването) би била невъзможна без утвърждаването на новото понятие за *климат*. Климатът, от една страна, е *модел на природата* – модел за начина, по който се смята, че протичат определени природни процеси. Сред тези процеси се включват промяната в концентрацията на парникови газове в атмосферата, увеличаването на средната температура на земята, покачването на морското равнище, измиране на биологични видове и много други. Този модел се представя като универсален, но в крайна сметка остава локален: засяга цялата планета Земя, но само планетата Земя. Това е причина част от хората да търсят решението на климатичните проблеми в Космоса. Бягството от Земята, разбира се, е твърде краен и твърде проблематичен от гледна точка на успеха си проект. Всички места, които познаваме в Космоса, са места, които са по-ужасни и от най-лошите сценарии за климатичните бедствия, очакващи човечеството на Земята през следващите столетия. И все пак, макар и утопичен, проектът „бягство в Космоса“ носи важна информация за нагласите на човечеството при решаването на климатичния въпрос:

- това е един „носталгичен“ проект, възприемащ идеята за изчерпаната „земна“ история на човечеството. Част от адаптацията се оказва свързана с приемането на неизбежния край на Земята и с възможното ново космическо начало на човечеството. За да се справи с това политиката на бягство трябва да рециклира множество „литературни“ сценарии за края на Земята;

- това е един технологичен проект, в който развитието на технологиите и иновациите трябва да е още по-бързо, защото без тях преходът към новото бъдеще на човечеството отвъд Земята е невъзможен. Растежът може да продължи и без Земята, но за това ни трябва революции в науката. В противен случай отново ще стигнем до реализирането на редица „счупени“ „литературни“ разкази за края на човечеството.

Самият разказ за климата е *разказ за бъдещето*, който се представя като силно вероятен, но остава неясен в своята конкретика. Това е разказ за бъдещето, което все още (!) зависи от действията на хората, но не от техните индивидуални актове (освен ако не са свързани с определено научно откритие), а от техните навици (като статистически значимо поведение). В разказа за климата е заложен часовников механизъм – с всеки изминал ден малко по-малко човечеството от субект се превръща в обект на климатичните промени. Това прави разказа за климата не само политически, но и нормативно ангажиран проект. Той е един агресивен спрямо настоящето разказ, който настоява за незабавното предприемане на определени действия, за да бъде спасено бъдещето на човечеството. Именно този абстрактен разказ за спасяването на абстрактното човечество стяга нов нормативен обръч около поведението на конкретни хора и конкретни бизнеси. За да е достатъчно убедителен и мотивиращ, разказът за климата трябва да има и своите съюзници в настоящето – от една страна, зачестяващите бедствия (пожари, наводнения, горещи вълни и пр.), които поразяват значително по-конкретно, и, от друга страна, отразяващите ги медии, които винаги са гладни за извънредни новини.

Основното послание на разказа за климата е необходимостта от управление на ресурсите (хората също са ресурси) и на желанията (потреблението). И тъй като залогът е нищо по-малко от „бъдещето на човечеството“, разказът за климата е по правило *алармиращ проект*, който налага решения в условията всеобхватност (става въпрос за всичко) и липса на време (винаги сме вече закъснели).

Опазването на климата трябва да се съдържа във всяка политика на Европейския съюз по силата на т.нар. „зелена клетва“, изразяваща

се в познатото „Не вреди!“, в случая – „Не вреди на климата!“. В този смисъл е посочено, че „всички инициативи, свързани със Зеления пакт, постигат своите цели по най-ефективния и най-малко обременяващ начин, а всички други инициативи на ЕС са на висотата на „зелената клетва“ да не се нанасят вреди. За тази цел в обяснителния меморандум към всички законодателни предложения и делегирани актове ще се включва специален раздел, в който се обяснява по какъв начин всяка инициатива утвърждава този принцип“(21).

Опазването на климата трябва да се преследва независимо от множеството препятствия, които се интерпретират като „предизвикателства“. В това се изразява ролята на Европа като *световен лидер*. Въпреки че търговската политика може да подкрепи екологичния преход на ЕС(22), „амбициите на Европейския зелен пакт по отношение на околната среда няма да бъдат реализирани, ако Европа действа сама“(23). Едно от най-важното усилие е Европа да мобилизира съседите и партньорите си да се присъединят към него „по пътя към устойчиво развитие“. Едновременно с това обаче Европа отчита, че набелязаните цели трябва да се преследват при осигуряването на конкурентоспособност и устойчивост, „дори когато други не желаят да предприемат действия“(24).

Пътникът без билет вътре и извън Европейския съюз прави „зеления договор“ много труден трофей. Това създава риск за постигане на съгласие единствено за минимума, при което всяко приемливо действие е само „по-малкото зло“. То се опитва да компенсира – частично и доколкото е възможно, едно вече настъпило и необратимо „зло“, с което ще ни се наложи да живеем(25). Така и най-доброто индивидуално, а дори и европейско усилие не е достатъчно ефективно. Тази недостатъчност в ефективността създава етическо напрежение, изискващо да приемем нашата неспособност да действаме заедно, за което всеки от нас ще се наложи да понесе своя собствена вина. В крайна сметка сами ще се изгоним от рая. За пръв път или отново? Но дали ще станем свидетели на едно ново Начало или опитът ще бъде грандиозен провал? Европа вярва в своя успех и има своето морално основание.

Бележки:

- (1) Стоян Ставру е доцент и доктор на науките, Завежда секция „Етически изследвания“ в Института по философия и социология към Българската академия на науките.
- (2) Парникови газове“ са естествени и антропогенни газообразни компоненти на атмосферата, които абсорбират и повторно излъчват инфрачервена радиация (чл. 1, т. 5 от Рамкова конвенция на Обединените нации по изменение на климата, ратифицирана от България със закон, приет от 37-то НС на 16.03.1995 г. и обнародвана в ДВ, бр. 28 от 28.03.1995 г. За парникови се смятат следните газове: въглероден диоксид (CO₂), метан (CH₄), диазотен оксид (N₂O), флуоровъглероди (HFCs), перфлуоровъглероди (PFCs) и серен хексафлуорид (SF₆) (а § 1, т. 41 от ДР на Закона за ограничаване изменението на климата).
- (3) Става въпрос за Виенската конвенция за защита на озоновия слой, подписана на 22.03.1985 г., ратифицирана от България с Указ № 2235 на ДС на НРБ на 17.10.1989 г. и обнародвана в ДВ, бр. 82 от 20.10.1989 г. Тя е известна и като Монреалски протокол за веществата, които нарушават озоновия слой. Смята се, че тази конвенция е един от малкото примери за способността на международната общественост да се справи успешно с проблем, който засяга цялото човечество. Разбира се, мащабът на климатичните промени е съвсем различен и е свързан с много по-сериозна промяна в навиците на хората, поради което трудно може да се сравнява с проблема за защитата на озоновия слой.
- (4) Вж. Рамковата конвенция на Организацията на Обединените Нации по изменение на климата, подписана на 4 юни 1992 г. в Рио де Жанейро и ратифицирана от България със закон, приет от 37-то НС на 16.03.1995 г. и обнародвана в ДВ, бр. 28 от 28.03.1995 г.
- (5) Вж. Протокол от Киото към Рамковата конвенция на Обединените нации по изменение на климата, подписан на 18 септември 1998 г. в Ню Йорк и ратифицирана със закон, приет от 39-то НС на 17.07.2002 г. и обнародван в ДВ, бр. 72 от 25.07.2002 г.

- (6) Вж. Парижко споразумение към Рамкова конвенция на ООН по изменение на климата, подписано на 22 април 2016 г. и ратифицирано от Европейския съюз на 5 октомври 2016 г.
- (7) Точното име е Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на рамката за постигане на неутралност по отношение на климата и за изменение на Регламент (ЕС) 2018/1999 (Европейски законодателен акт за климата) от 4 март 2020 г. Текстът е достъпен на следния адрес: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588581905912&uri=CELEX:52020PC0080>.
- (8) Вж. доклада „Да повдигнем тъмния облак над Европа: как намаляването на въглицата спасява животи“ от 22 август 2018 г., достъпен на следния адрес: <https://eeb.org/library/99362/>.
- (9) В Европейския зелен пакт (Съобщението на Европейската комисия от 11.12.2019 г.) се посочва, че ще бъдат предприети „мерки за отстраняване на преднамереното добавяне на пластмасови микрочастици и непреднамерено изпускане на пластмаси, например от текстилни продукти и износване на гуми“, както и че ще бъдат изготвени „изисквания, за да гарантира, че до 2030 г. всички опаковки на пазара на ЕС са пригодни за повторна употреба или рециклиране по икономически жизнеспособен начин, ще създаде регулаторна рамка за биоразградимите пластмаси и пластмасите на биологична основа“.
- (10) Т.нар. „механизъм за регулиране на въглеродните данъци“, изготвен на 14 юли 2021 г. и имащ за цел да замени субсидиите и безплатно разпределените квоти за емисии, предоставени на някои „мръсни“ индустрии, които са изложени на конкуренция в международен план и които иначе биха преместили своето производство извън Европа (т. нар. „изтичане“ или „изместване“ на въглеродни емисии). Изместването на въглеродни емисии може да настъпи както в резултат от прехвърлянето на производство от ЕС към други държави с по-ниски амбиции за намаляване на емисиите, така и като продуктите от ЕС бъдат заменени с внос с по-висок въглероден интензитет. И в двата случая няма да има намаление на емисиите в световен мащаб и това ще попречи на усилията на ЕС. Целта на механизма е държавите извън ЕС сами да въведат цена на въглерода, като по този начин запазят приходите за себе си – ЕС ще прихваща или ще прави отстъпки за платени при

- източника данъци за въглерода. Възможно е обаче ефектът да е т.нар. „разбъркване на ресурсите“, при което чуждестранните компании пренасочват стоките с най-малко въглеродни емисии към пазара на Европа, а най-мръсната си продукция изпращат в други страни, което не променя общото количество отделени в атмосферата парникови газове. Вж. Carbon border taxes are defensible but bring great risks, *The Economist*, 17 July 2021, достъпна на следния адрес: <https://www.economist.com/leaders/2021/07/15/carbon-border-taxes-are-defensible-but-bring-great-risks>.
- (11) Предложението е тогава да спре регистрацията на автомобили с вътрешно горене (Станева, Кирчев, 2021).
- (12) Останалият от времената на националното освободително движение цитат „чиста и свята република“ (идеала на Васил Левски) днес си съперничи с европейския призив за „чиста и кръгова икономика“ (вж. заглавието на раздел 2.1.3. от Европейския зелен пакт).
- (13) Тук особено настоятелен е Бруно Латур със своята концепция за разгневената и политизирана Гея (Latour, 2017: 61-82). За обосноваването на правосубектност в полза на природата вж. **Ставру, Ст.** Права на природата – наред екологичната есхатология и правната теория? // Социологически проблеми, 2016, № 1-2, с. 146-166, както и **Ставру, Ст.** Солидарността и границите на правата – възможни ли са права на природата – В: Маринова, Е., М. Мизов (съст.) Морал и етика на солидарността в съвременното общество. С., 2016, с. 341-354.
- (14) Това действа както при компенсирането на въглеродните емисии, така и при осигуряването на прехода към климатична неутралност. В този смисъл в Европейския зелен пакт е посочено, че „[м]еханизмът за справедлив преход ще се съсредоточи върху регионите и секторите, които са най-силно засегнати от прехода, защото зависят от изкопаеми горива или въглеродно интензивни процеси“. Това означава, че тези региони ще получат „справедливата цена“ за рестартирането на своята икономика и етика.
- (15) Бразилия например отказа да се включи в пакт за прекратяване обезлесяването на горите от 2030 г., *Дневник*, от 26 септември 2014 г., достъпна на следния адрес: <https://www.dnevnik.bg/>

[zelen/2014/09/26/2387992_brazilia_otkaza_da_se_vkljuchi_v_pakt_za/Декларация%20за%20поверителност/](https://www.dw.com/bg/зелен/2014/09/26/2387992_brazilia_otkaza_da_se_vkljuchi_v_pakt_za/Декларация%20за%20поверителност/), По Амазонка: загиват „белите дробове“ на планетата, DW, достъпна на следния адрес: <https://www.dw.com/bg/по-амазонка-загиват-белите-дробове-на-планетата/a-50169699>, както и They are killing our forest, Brazilian tribe warns, BBC News, 29 April 2021, достъпна на следния адрес: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-56847952>.

- (16) В Европейския зелен пакт се посочва, че все че между 1990 г. и 2018 г. икономиката на Европейския съюз е нараснала с 61 %, а емисиите на парникови газове са намалели с 23 %.
- (17) В този смисъл в Европейският зелен пакт се посочва, че промишлеността на ЕС се нуждае от „пионери в областта на климата и ресурсите“, които да разработят до 2030 г. първите търговски приложения на революционни технологии в ключови промишлени сектори. Разчита се на т.нар. „търпелив капитал“ или дългосрочен рисков капитал – вж. Съобщение на Европейската комисия „Чиста планета за всички“ от 28.11.2018 г. Създава се и Европейският съвет по иновациите, който ще се съсредоточи върху радикално нови, революционни продукти, услуги и процеси.
- (18) В този смисъл т.нар. „мерки с нулева амбиция“ – предприети от една държава „с единствената цел да ограничат съпътстващите местни щети и преките последици от замърсяващите действия върху самата нея“, не са достатъчни, а много от държавите заемат изчаквателна позиция, защото „в едни бъдещи преговори всеки ще получи повече, ако направи по-малко днес ... колкото повече поддържат високи нива на въглерод, толкова повече ще бъдат в силна позиция да изискват обезщетение, ако утре се присъединят към световното споразумение.“ (Тирол, 2016: 238, 234-235).
- (19) На 28 ноември 2019 г. Европейският парламент одобри резолюция, която обявява извънредна ситуация в областта на климата и околната среда. В т. 2 от резолюцията е посочено, че Европейският парламент настоятелно призовава Европейската комисия да извърши пълна оценка на въздействието върху климата и околната среда на всички съответни законодателни и бюджетни предложения и да гарантира, че всички те са напълно приведени в съответствие с целта за ограничаване на глобалното затопляне до под 1,5°C.

- (20) Не случайно Европейската комисия в свое Съобщение „Засилване на европейската амбиция в областта на климата за 2030 г.“ от 17.09.2020 г. посочва, че става въпрос за „морално задължение“ на ЕС да бъде „положителен пример“ за всички останали: „ЕС има възможност, но и морално задължение, да оказва влияние върху световните тенденции в емисиите на парникови газове и да увеличава ресурсната ефективност в рамките на международните преговори за климата и извън тях“.
- (21) Вж. Раздел 2.2.5 от Европейския зелен пакт.
- (22) В този смисъл Европейската комисия предлага зачитането на Парижкото споразумение да се превърне в основен елемент за всички бъдещи всеобхватни търговски споразумения (раздел 3 от Европейският зелен пакт). Посочено е, че ЕС трябва да използва експертния си опит в областта на „зелените“ регулации, за да помогне на партньорите да разработят правила, които са толкова амбициозни, колкото правилата на ЕС.
- (23) Текстовете в същия смисъл се откриват и в Обяснителния меморандум на Европейския законодателен акт за климата: „[м]акар ЕС, който е отговорен за по-малко от 10 % от емисиите на парникови газове в света, да не може да разреши проблема с изменението на климата без участието на други страни, той играе водеща роля в глобалния преход към икономика с нулеви нетни емисии на парникови газове“.
- (24) В този смисъл е и Съобщение на Европейската комисия „Засилване на европейската амбиция в областта на климата за 2030 г.“ от 17.09.2020 г.: „При все това, дори чрез действия в световен мащаб някои от неблагоприятните ефекти от изменението на климата ще продължат“.
- (25) Признание в този смисъл се съдържа и в Обяснителния меморандум на Европейския законодателен акт за климата: „Въпреки усилията за намаляване на емисиите на парникови газове изменението на климата вече оказва и ще продължи да оказва въздействие върху околната среда, гражданите и икономиката на ЕС“.

Използвана литература:

Гунева, Момяна, Любомир Новиков, Станислав Стойков, Милчо Гензов, Георги Кузманов, 2015, *Престъпления против околната среда. Ръководство*. София, БГкнига.

Пушкарова, Ива, 2016, *Някои въпроси на наказателноправната защита на природата*. София, Асоциация на прокурорите в България, достъпно на следния адрес: <http://ecocrime.bg/bg/2013-05-04-10-22-52/40-2016-10-13-04-59-46>.

Славова, Милена, 2016, *Водород – горивото на бъдещето*. // Механика Транспорт Коммуникации, № 3.

Ставру, Стоян, 2020, *Вещи в природно състояние: собственост и отговорност за вреди в контекста на чл. 50 ЗЗД*. София, Сиела.

Ставру, Стоян, 2016, *Права на природата – насред екологичната есхатология и правната теория?* // Социологически проблеми, № 1-2.

Ставру, Стоян, 2016, *Солидарността и границите на правата – възможни ли са права на природата*. – В: Маринова, Е., М. Мизов (съст.) Морал и етика на солидарността в съвременното общество. София, Фондация „Солидарно общество“.

Станева, Марина, Кирил Кирчев, 2021, *Амбициозният план на ЕС за борба с климатичните промени*. // Капитал, 15 юли 2021, достъпна са следния адрес: https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/sviat/2021/07/15/4233052_ambiciozniat_plan_na_es_za_borba_s_klimatichnite/.

Тирол, Жан, 2016, *Икономика на общото благо*. София, Together Academy.

Ekeli, Kristian, 2005, *Giving a Voice to Posterity – Deliberative Democracy and Representation of Future People*. // Journal of Agricultural and Environmental Ethics, № 5.

Latour, Bruno, 2017, *Why Gaia is not a God of Totality*. // Theory, Culture and Society, Special Issue on Geosocial Formations and the Anthropocene, 2017, № 2–3.

Pigou, Arthur, 1932, *The Economics of Welfare*. London, New York.